

The Countryside

1 With the compilation of this issue we received great support from Greet Bierema and Joks Janssen, for which we extend our thanks.

2 After the Second World War, far-reaching intervention by governments mainly took the form of struggling to guarantee their own food supplies. In European agricultural policy, however, the most important objective was increasingly the stimulation of exports. See Lucas Reijnders, *Het boerenbedrijf in de Lage Landen. Geschiedenis en toekomst*, Amsterdam 1997.

3 Other sources even estimate that the number of farmers will be cut in half in 10 years: 'In 2012 only 40,000 farmers left in the Netherlands', *NRC Handelsblad*, 12 June 2003.

4 See Tracy Metz, *Nieuwe natuur. Reportages over veranderend landschap*, Amsterdam 1998, and Sietske van der Hoek, *Het platteland. Over de laatste Nederlandse boeren*, Amsterdam 2002.

5 See G. Andela, *Kneedbaar landschap, kneedbaar volk. De heroïsche jaren van de ruilverkavelingen in Nederland*, Bussum 2000.

6 See Reijnders, op. cit.

7 Such early systematic land reclamations also took place in Belgium. That a rich tradition of engineering in land reclamation existed is illustrated by the fact that the Belgian engineer J. Wenmaekers came up with a plan for diking in the Zuiderzee in 1876, before the Lely plan came out.

This *Oase* examines the transformation of the countryside of the Low Countries.¹ The culture and the status of the countryside will undergo dramatic changes over the next several years. The most significant cause of the transformation is the changes in agriculture, which is under pressure from all sides. Answers will have to be found for such diverse issues as animal health problems (swine fever, avian flu, mad cow disease), environmental problems (soil acidisation and depletion), intensified competition from other countries as a result of globalisation and the reduced readiness of the European Union to subsidise (over) production.² Because of steadily increasing efficiency in agriculture and with it shrinking chances for survival for the small farm, the number of farmers has been dropping for decades. The expectation is that this process will accelerate in years to come. The Agricultural Economics Research Institute (LEI) estimates that the number of farmers will drop in the next 10 years from 90,000 to 75,000.³ Beyond the reduction in cultivated land, this will entail significant consequences for the apportionment and the use of the countryside. In this issue of *Oase* we examine the history and the future of the countryside as a cultivated as well as an inhabited landscape.

In parallel to the shrinking of the area devoted to agriculture, the authorities and many nature organisations in Belgium and the Netherlands are working to develop large areas of land for recreation and 'new nature'.⁴ In the Netherlands, the Fifth National Policy Document on Physical Planning assumes that the quantity of agricultural land will drop by 7 to 20 percent. Developing nature and recreation areas on the lands that are opened up would meet a great 'societal need'. This seems to mean mainly the need of urban dwellers for 'another kind' of space. The countryside is not considered for its intrinsic qualities and potential, but as an 'empty land' that can be laid out according to the needs of the urban consumer. This process usually ignores the history and dynamics of the countryside. In the Dutch situation, this approach dovetails seamlessly with a centuries-old tradition of large-scale, systematic interventions such as the land reclamation projects and land consolidation. In these interventions, both the old and the new land were considered as a *tabula rasa*.⁵ The situation in Belgium is in many ways the opposite of that of the Netherlands: no large-scale interventions here, but rather small-scale transformations, no systematic projects but rather private initiatives, no 'creation' of an empty space that must then be filled but rather a process of continual accumulation and condensation.

For a long time, agriculture developed in the Low Countries in comparable ways. Starting in the early Middle Ages there was an enormous rise in agricultural productivity. This was based on a number of factors: the availability of capital for investment in the agrarian economy, the development and distribution of know-how and technology and the expansion of the market. Belgium was consistently in the forefront of this. The growth of the cities in the Low Countries created a market for farm products and stimulated a more intensive agriculture. The intensification of agriculture was made possible by means of fertilisation, which was stimulated by an abundant supply of manure from the cities. The

Het platteland

Deze *Oase* onderzoekt de transformatie van het platteland in de Lage Landen.¹ De cultuur en het aanzien van het platteland zullen de komende jaren op dramatische wijze veranderen. De belangrijkste oorzaak voor de transformatie zijn de veranderingen in de landbouw. De landbouw staat aan alle kant onder druk. Er zullen antwoorden gevonden moeten worden op uiteenlopende vraagstukken zoals de veterinaire problematiek (varkenspest, vogelpest, gekkekieziekte), de milieuproblematiek (verzuring en uitputting van de grond), de verhevigde concurrentie uit andere landen als gevolg van de globalisering en de afgenomen bereidheid van de Europese Unie de (over)productie te subsidiëren.² Door de steeds verder groeiende efficiency van de landbouw en daarmee de afnemende bestaansmogelijkheden voor het kleine boerenbedrijf neemt het aantal boeren al decennialang af. De verwachting is dat dit proces zich de komende jaren versneld zal doorzetten. Het Landbouw Economisch Instituut (LEI) schat dat het aantal boeren in de komende tien jaar zal afnemen van 90.000 tot 75.000.³ Nog afgezien van de afname van bouwland zal dit grote gevolgen hebben voor de inrichting en het gebruik van het platteland. In deze *Oase* onderzoeken we de geschiedenis en de toekomst van het platteland als bewerkt én bewoond landschap.

Parallel aan de inkrimping van het landbouwareaal wordt er zowel in België als in Nederland door de overheid en door talloze natuurorganisaties gewerkt aan het ontwikkelen van grote arealen recreatiegebied en 'nieuwe natuur'.⁴ In Nederland wordt er in de Vijfde Nota van uitgegaan dat de hoeveelheid landbouwgrond met 7 tot 20% zal afnemen. Door op de vrijgekomen gronden natuur- en recreatiegebieden te ontwikkelen, zou tegemoetgekomen worden aan een grote 'maatschappelijke behoefte'. Daarmee lijkt vooral de behoefte van de stedeling aan een 'andere' ruimte te worden bedoeld. Het platteland wordt daarbij niet beschouwd vanuit zijn intrinsieke kwaliteiten en potenties, maar als een 'leeg land' dat naar behoefte kan worden ingericht voor de stedelijke consument. Daarbij wordt vaak voorbijgegaan aan de geschiedenis en dynamiek van het platteland. In de Nederlandse situatie sluit deze benadering naadloos aan op een eeuwenoude traditie van grootschalige, planmatige interventies zoals de landaanwinningprojecten en de ruilverkavelingen. Bij deze interventies wordt zowel het nieuwe als het oude land opgevat als een *tabula rasa*.⁵ De situatie in België is in veel opzichten tegengesteld aan de Nederlandse: hier geen grootschalige interventies maar kleinschalige transformaties, geen planmatige projecten maar particuliere initiatieven, niet het 'creëren' van een leegte die opnieuw wordt gevuld maar een proces van voortdurende stapeling en verdichting.

Lange tijd heeft de landbouw zich in de Lage Landen op vergelijkbare wijze ontwikkeld. Vanaf de vroege Middeleeuwen was er sprake van een enorme stijging van de productiviteit in de landbouw. Een aantal factoren lag hieraan ten grondslag: de beschikbaarheid van kapitaal ten behoeve van investeringen in de agrarische economie, de ontwikkeling en spreiding van kennis en techniek en de vergroting van de afzetmarkt. België liep daarbij steeds voorop. De groei van de steden in de Lage Landen creëerde een markt voor landbouwproducten en stimuleerde een intensievere landbouw. De intensivering van de landbouw werd

1 Bij de tot standkoming van dit nummer hebben Greet Bierema en Joks Janssen een belangrijke rol gespeeld, waarvoor onze dank.

2 Na de Tweede Wereldoorlog kwam de verregaande overheidsinterventie voort uit het streven om de eigen voedselvoorziening te kunnen garanderen. In het Europese landbouwbeleid werd de belangrijkste doelstelling echter steeds meer het stimuleren van de export. Zie Lucas Reijnders, *Het boerenbedrijf in de Lage Landen. Geschiedenis en toekomst*, Amsterdam 1997.

3 Andere bronnen schatten zelfs dat de boerenstand over tien jaar zal zijn gehalveerd: 'In 2012 nog maar 40.000 boeren in Nederland over', *NRC Handelsblad*, 12 juni 2003.

4 Zie: Tracy Metz, *Nieuwe natuur. Reportages over veranderend landschap*, Amsterdam 1998, en Sietske van der Hoek, *Het platteland. Over de laatste Nederlandse boeren*, Amsterdam 2002.

5 Zie: G. Andela, *Kneedbaar landschap, kneedbaar volk. De heroïsche jaren van de ruilverkavelingen in Nederland*, Bussum 2000.

6 Zie Reijnders, op. cit.

7 Deze vroege planmatige landaanwinningen vonden overigens ook in België plaats. Dat er ook hier sprake was van een rijke ingenieurstraditie in de landaanwinning wordt geïllustreerd door het feit dat de Belgische ingenieur J. Wenmaekers in 1876 een plan maakte voor de indijking van de Zuiderzee, nog voordat het plan Lely verscheen.

oase
63

pag
3

8 In this regard, Rik Hergreen speaks of the eighth transformation project. In addition to seven sectoral transformations with their own investment dynamics (water, agriculture, 'other economic and technological dynamics', traffic, housing, nature and leisure) he calls for an eighth transformation in the rural area. This transformation project would have to safeguard four essential conditions in the rural area, including 'the presence of an intricate network of publicly accessible line structures and places for relaxation, the care for additional space for incidental functions, the apocryphal landscape and as yet undefined programmes (and) the care for a degree of coherence ... so that the canonical aspect of the "main structure" remains'. These are conditions that are likely to come under pressure from the autonomous processes in the rural area. The eighth transformation, however, has no dynamics of its own and will have to be organised. See Rik Hergreen, *De 8e transformatie, Over planning en regionale identiteit*, Wageningen 2002.

9 One example of this is the reconstruction plans for the sandy soils areas. Attention to spatial quality is primarily translated into attention for long lines, large structural landscape elements.

10 See Ton Lemaire, *Filosofie van het landschap*, Baarn 1970.

11 The distinction between a pastoral and an everyday countryside mainly says something about the cultural significance of the countryside, how the landscape is per-

development of city and countryside were thus closely linked, and the distinction between the two, especially in the early Middle Ages, was not absolute. There was a flourishing industry in the countryside very early on, while within the cities, for a long time, all manner of crops were still being grown and a great deal of cattle being raised.⁶ The ongoing development of technology and the growth of commerce in agricultural products resulted in a steadily increasing specialisation in agriculture and the industry related to it. As a result, the city and the countryside both specialised as well. Each of the two domains acquired a role of its own in the emerging agrarian economy. The processing of milk, meat, leather, flax, wool, hops, et cetera took place in factories inside the city walls. High-grade production in particular took place in the city, and the city obtained monopolies on many of these production processes. The specialisation of the city and the countryside was the beginning of a dichotomy which we now take for granted. Paradoxically enough, this dichotomy was in fact the result of far-reaching economic interweaving of the city and countryside.

In the twentieth century the parallel development of Dutch and Belgian agriculture came to an end. Agricultural modernisation resulted in a specialisation of agricultural operations and optimisation of production and soil yields. This was made possible by the expanding market and by government interventions. Starting in the 1930s, Dutch agriculture was able to make a huge jump in scale as a result of large-scale interventions – the Zuiderzee polders and land consolidation. These large-scale interventions in the Netherlands are part of a long tradition of systematic interventions. Seventeenth-century impoldering projects such as the Beemster, financed with the help of a share issue, and the allotment of parcels in the peat and heathland reclamations areas starting in the eleventh century are examples of large-scale, systematically structured projects.⁷ A spatial design often played an important guiding role here. The history of large-scale land reclamations culminated in the Noordoostpolder, where the designers were able to dictate everything, from polder structure to buildings and farmyard layout. In Belgium, on the other hand, there was hardly any systematic approach in the countryside. From the Middle Ages onwards there was a continuous process of condensation and intensification. This creeping urbanisation resulted in a highly layered landscape in which each period has left its mark. The countryside was defined to a much greater extent by private initiatives; as De Meulder and Vandenbroucke put it, it is a theatre of do-it-yourself. What defined the appearance of the Belgian countryside was not the design, but the process.

In both countries the time seems to be ripe for a different approach to the countryside. The Netherlands will have to get used to the idea that, despite legislated nature 'contours', the future of its landscape will be defined by condensation, intensification and blending. The development of the Dutch landscape will be increasingly determined by the processes that have defined the Belgian countryside for centuries. The Dutch situation, however, is still not comparable to that of Belgium. In Belgium, thanks to a laissez-faire policy and a deeply rooted culture of private initiative, there is great dynamism in the countryside. These programmatic and spatial dynamics take place mainly at the small-scale level; at the large-scale level the structure of the landscape is fairly constant. In the Netherlands, there is great dynamism at the large-scale level, while at the smaller-scale level, because of greater planning restrictions and the absence, for the most part, of a culture of particularism, there is far less dynamism. Is this a curse

mogelijk door middel van bemesting, hetgeen werd gestimuleerd door de overvloedige toevoer van mest uit de steden. De ontwikkeling van stad en platteland zijn dan ook sterk verweven en het onderscheid tussen beide is vooral in de vroege Middeleeuwen niet absoluut. Op het platteland was al zeer vroeg sprake van een bloeiende industrie, terwijl binnen de steden nog lange tijd allerlei gewassen werden verbouwd en veel vee werd gehouden.⁶ De voortgaande technologische ontwikkeling en de groei van de handel in landbouwproducten resulteerden in een steeds verdere specialisatie in de landbouw en de daaraan verbonden industrie. Als gevolg hiervan specialiseren ook de stad en het platteland zich. Beide domeinen krijgen een eigen rol in de opkomende agrarische economie. De bewerking van melk, vlees, leer, vlas, wol, hop, et cetera vindt plaats in de fabrieken binnen de stadsmuren. Vooral de hoogwaardige productie vindt plaats in de stad, en de stad verwerft voor veel van deze productieprocessen het alleenrecht. De specialisatie van de stad en het platteland is het begin van een dichotomie die wij tegenwoordig als vanzelfsprekend beschouwen. Paradoxaal genoeg is deze dichotomie juist het gevolg van de verregaande economische verweving van stad en platteland.

In de vorige eeuw kwam een einde aan de parallelle ontwikkeling van het Nederlandse en Belgische platteland. De modernisatie van de landbouw leidt tot een specialisatie van de landbouwbedrijven, een optimalisatie van de productie en de grondopbrengsten. Dit werd mogelijk gemaakt door de groeiende afzetmarkt en de overheidsinterventies. Vanaf de jaren dertig heeft de Nederlandse landbouw een enorme schaa sprong kunnen maken door grootschalige interventies: de Zuiderzeepolders en ruilverkavelingen. De grootschalige interventies in Nederland staan in een lange traditie van planmatige ingrepen. Zeventiende-eeuwse droogmakerijen als de Beemster, gefinancierd met behulp van een aandelenemissie, en de verloting van kavels in de veen- en heideontginningen vanaf de xxe eeuw zijn voorbeelden van grootschalige planmatig opgezette projecten.⁷ Een ruimtelijk ontwerp speelde hier vaak een belangrijke sturende rol in. De geschiedenis van de grootschalige landaanwinning culmineert in de Noordoostpolder, waarbij de ontwerpers alles konden bepalen, van polderstructuur tot bebouwing en erfinrichting. In België is op het platteland daarentegen nauwelijks sprake van een duidelijke planmatige aanpak. Vanaf de Middeleeuwen is er sprake geweest van een continu proces van verdichting en intensivering. Deze sluipende verstedelijking heeft geleid tot een zeer gelaagd landschap waarin elke periode haar sporen heeft achtergelaten. Het platteland is er in veel sterkere mate bepaald door particuliere initiatieven, in de woorden van De Meulder en Vandenbroucke: het is een theater van de *bricolage*. Niet het ontwerp maar het proces is bepalend voor het aanzien van het Belgische platteland.

In beide landen lijkt het moment aangebroken om het platteland op een andere wijze te benaderen. Nederland zal er aan moeten wennen dat, groene contouren ten spijt, de toekomst van zijn landschap bepaald zal worden door verdichting, intensivering en menging. De ontwikkeling van het Nederlandse platteland zal steeds meer worden bepaald door de processen die het Belgische landschap al eeuwenlang bepalen. De Nederlandse situatie blijft echter onvergelijkbaar met die van België. In België is, dankzij een laissez-faire-politiek en een diepgewortelde cultuur van particulier initiatief, sprake van een grote dynamiek op het platteland. Deze programmatische en ruimtelijke dynamiek vindt vooral plaats op een laag schaalniveau, op een hoger schaalniveau is de structuur van het

8 Rik Herngreen spreekt in dit verband van de 'achtste transformatie'. Naast veen sectorale transformaties met een eigen investeringsdynamiek (water, landbouw, 'overige economische en technologische dynamiek', verkeer, wonen, natuur en vertier) pleit hij voor een achtste transformatie in het landelijk gebied. Deze transformatieopgave zou een viertal essentiële voorwaarden in het landelijk gebied moeten waarborgen waaronder: 'de aanwezigheid van een fijnmazig netwerk van openbaar toegankelijke lijnstructuren en plekken voor verpozing, (...) de zorg voor overruimte voor terloopse functievulling, het apocriefe landschap en nog onbekende programma's (en) de zorg voor enige samenhang (...) zodat het canonieke aspect "hoofdstructuur" overeind blijft.' Het zijn voorwaarden die door de autonome processen in het landelijk gebied in de verdrukking dreigen te raken. De achtste transformatie heeft echter geen eigen investeringsdynamiek en zal moeten worden georganiseerd. Zie: Rik Herngreen, *De 8e transformatie, Over planning en regionale identiteit*, Wageningen 2002.

9 Een voorbeeld hiervan zijn de reconstructieplannen voor de zandgronden. Aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit wordt vooral vertaald in aandacht voor lange lijnen, grote structurele landschapselementen.

10 Zie: Ton Lemaire, *Filosofie van het landschap*, Baarn 1970.

11 Het onderscheid tussen een pastoraal en een alledaags platteland zegt vooral iets over de culturele betekenis van het platteland, hoe het land-

ceived and the images we derive. It is especially in this area that the differences between the Netherlands and Belgium are most apparent. In the Dutch culture, despite a long rational tradition in agriculture, or probably because of it, the pastoral view of the countryside predominates, while in the Belgian culture the countryside is mainly perceived as an everyday space.

12 Originally there was a close and organic relationship among all these elements in each area. The modernisation has severed this close relationship. Agricultural methods, crops and farms are no longer tied to a specific area. The countryside as an organic local system has been described, among others, by W.C.H. Staring, see the article by Joks Janssen in this *Oase*, p. 36. J.P.T. Bijhouwer has also described the relationship between landscape, farming methods and farm typology; see *Het Nederlandse landschap*, Amsterdam 1971, and *Nederlandse boereerven*, Amsterdam 1943.

13 See Kevin Kelly, 'Zwermen en netwerken', pp. 30-56, *Oase* 2000, no. 53, *Network Urbanism*.

14 One might say that the orientation of the farm in the land reclamation areas, in which the residential portion is oriented to the public highway, was a first step in the urbanisation of the countryside, at least from a cultural viewpoint. The residential portion also became more independent in regard to the barns. Later, in the Noordoostpolder, this 'city-fication' was continued by adding a social significance to

or a blessing? The effort to control the spatial development of the countryside in the Netherlands has resulted in an open landscape. On the other hand, it has also resulted in the loss of accessibility, of small-scale structures and diversity, of a 'lived-in' atmosphere. The countryside in the Netherlands needs the introduction of dynamism through the introduction of 'intelligent processes'. In Belgium, problems are concentrated in the silting up of the landscape as a result of 'spontaneous' processes. This begs the question of whether there is any remedy for the culture of 'particularism' and whether this form of countryside dynamism should not be treasured. At the same time, in an increasingly urbanised countryside, which can be labelled neither city nor countryside, there will be increasing demand for an 'other' space, a space which contrasts in scale and form with the endless do-it-yourself landscape. In Belgium, therefore, the challenge for the countryside will mainly consist of introducing carefully designed contrasts. The preceding is a brief summary of the processes and projects that have defined the appearance of the countryside in the past and will define it in years to come. Against this background of partly autonomous processes of transformation, the question will have to be what spatial characteristics should be developed and maintained in the countryside. The extensive 'urbanisation' of the countryside and the advent of new programmes are making the public space the focus of the design challenge.⁸ The numerous spatial claims on the countryside make the question of which form of public character is desired an urgent one. The experience of the countryside is vital to this.

The countryside is defined by a number of evident characteristics: great structural elements such as rivers, woodlands, moors, avenues, brooks, et cetera, the open space between them and their relation to agriculture. The great landscape elements are highly defining for the visual perception and the public character of the landscape, and therefore it is understandable that they are the focus of most of the attention in landscape plans.⁹ The most important characteristic of the countryside, however, is that it is an inhabited and cultivated landscape with a private character. This distinguishes it from 'nature'. It is the busy, lived-in countryside, first revealed in the pastoral landscapes of the seventeenth century.¹⁰ Although the countryside is idealised in these landscapes, this pastoral quality, in spite of all the changes, is still recognisable in many places in the Netherlands. Alongside this there is a much more everyday, far less Arcadian variant of the countryside.¹¹ The perception of this countryside is mainly defined by generic elements, the farmyards and farmhouses, the paths, the small woodlands, farmyard borders, et cetera. Of these generic elements, the farmyards are the most stable factor. All these elements are part of a specific typological family. The interaction of these different typological families results in a 'structure' imposed on the landscape and as a whole defines the specificity of the countryside. The interaction of generic elements and the landscape defines the local character of an area.¹²

The structure of generic elements emerges 'from the bottom up'; a network logic applies here.¹³ A characteristic example is the relationship between farms, farmyards and access roads. The original, complex patterns are the result of a limited number of typological dictates. These dictates come from a combination of two factors: the culturally determined organisation of the farmyard and the specific characteristics of the landscape in a particular area. The organisation of the farmyard is based on a universal principle: it is divided into a feminine and a

landschap tamelijk duurzaam. In Nederland is de dynamiek op een hoger schaalniveau juist groot terwijl op een lager schaalniveau, door de grotere planologische restricties en het goeddeels ontbreken van de cultuur van het particularisme, de dynamiek veel kleiner is. Is dit een vloek of een zegen? Het streven naar beheersing van de ruimtelijke ontwikkeling van het platteland heeft in Nederland geleid tot een open landschap. Daar tegenover staat echter een verlies van toegankelijkheid, van kleinschaligheid en diversiteit, van 'doorleefdheid'. In Nederland is op het platteland behoefte aan het introduceren van dynamiek door het introduceren van 'intelligente processen'. In België concentreert de problematiek zich op het dichtslippen van het landschap als gevolg van de 'spontane' processen. Daarbij is het zeer de vraag of er eigenlijk enig kruid gewassen is tegen de cultuur van het 'particularisme' en of men deze vorm van plattelandsdynamiek niet zou moeten koesteren. Tegelijkertijd zal in een verder 'verstedelijkt' platteland, dat stad noch platteland genoemd kan worden, de behoefte groeien aan een 'andere' ruimte, een ruimte die qua schaal en vorm contrasteert met het eindeloze *bricolage*-landschap. In België zal de opgave voor het platteland daarom vooral liggen in het introduceren van zorgvuldig ontworpen contrasten. Het bovenstaande geeft in vogelvlucht een beeld van de processen en opgaven die het aanzien van het platteland hebben bepaald en in de toekomst zullen bepalen. Tegen de achtergrond van deze, voor een deel autonome transformatieprocessen, zal men zich moeten afvragen welke ruimtelijke karakteristieken op het platteland ontwikkeld en behouden moeten worden. De verdergaande 'verstedelijking' van het platteland en de komst van nieuwe programma's plaatst de openbare ruimte als (ontwerp)opgave centraal.⁸ Door de vele ruimtelijke claims op het platteland wordt de vraag welke vorm van openbaarheid gewenst is urgent. De beleving van het platteland staat daarbij centraal.

Het platteland wordt gekenmerkt door een aantal voor de hand liggende karakteristieken: de grote structurele landschapselementen zoals rivieren, bossen, heidevelden, lanen, beken, et cetera, de open ruimte daartussen en de relatie met de landbouw. De grote landschapselementen zijn zeer bepalend voor de visuele beleving en het openbare karakter van het landschap en het is daarom begrijpelijk dat in landschapsplannen daar de meeste aandacht naar uitgaat.⁹ De belangrijkste karakteristiek van het platteland is echter dat het een bewoond en bewerkt landschap is met een privaat karakter. Daarin onderscheidt het zich van 'de natuur'. Het is het volle, doorleefde platteland, dat voor het eerst werd ontdekt in de pastorale landschappen van de zeventiende eeuw.¹⁰ Hoewel het platteland in deze landschappen werd geïdealiseerd is deze pastorale kwaliteit op veel plekken in Nederland, ondanks de alle veranderingen, nog steeds herkenbaar. Daarnaast bestaat een veel alledaagser, veel minder arcadische variant van het platteland.¹¹ De beleving van dit platteland wordt vooral bepaald door generieke elementen, de erven en boerderijen, de paden, de kleine bossages, erfafscheidingen, et cetera. Van deze generieke elementen zijn de erven de meeste stabiele factor. Al deze elementen behoren tot een eigen typologische familie. Het samenspel van deze verschillende typologische families resulteert in een 'structuur' die over het landschap is gelegd en tezamen de specificiteit van het platteland uitmaken. Het samenspel van generieke elementen en het landschap bepaalt het streekeigen karakter van een gebied.¹²

De structuur van generieke elementen ontstaat 'van onderaf', er is hier sprake van een netwerklogica.¹³ Een karakteristiek voorbeeld is de relatie tussen boer-

schap wordt beleefd en de beelden die we daarbij hebben. Het is vooral op dit vlak dat de verschillen tussen Nederland en België in het oog springen. In de Nederlandse cultuur overheerst, ondanks de lange rationale traditie in de landbouw, of waarschijnlijk juist daardoor, de pastorale blik op het platteland; terwijl in de Belgische cultuur het platteland vooral als een alledaagse ruimte wordt beleefd.

12 Oorspronkelijk was er in elke streek sprake van een hechte en organische relatie tussen al deze elementen. De modernisering heeft deze hechte relatie verbroken. Landbouwtechnieken, gewassen en boerderijen zijn niet meer gebonden aan een bepaalde streek. Het platteland als organisch streekelementen systeem is o.a. onderzocht door W.C.H. Staring, zie artikel van Joks Janssen in deze *Oase*, p. 37. Ook J.P.T. Bijhouwer heeft de relatie tussen landschap, landbouwmethoden en boerderijtypologie beschreven zie: *Het Nederlandse landschap*, Amsterdam 1971, en *Nederlandse boerenerven*, Amsterdam 1943.

13 Zie: Kevin Kelly, 'Zwermen en netwerken', p. 30-56, *Oase* 2000, nr. 53, *Netwerkstedebouw*.

14 Men zou kunnen zeggen dat de oriëntatie van de boerderij in de landaanwinningen, waarbij het woondeel op de openbare weg is gericht, een eerste stap is in de verstedelijking van het platteland, althans in cultureel opzicht. Het woondeel wordt ook steeds meer verzelfstandigd ten opzichte van de schuren. Later in de Noordoostpolder wordt deze 'verstediging' doorgezet door aan de oriëntatie van

the orientation of the dwellings. This information is based on an interview with Greet Bierema on 27 September 2003. See also Greet Bierema and Els De Vries, *Boerenerven van de vier noordelijke provincies*, Zwolle 1994 and Ytje Feddes, in this *Oase*, p. 66.

15 The Low

oase 63 Countries are also in the unique position that the land has largely been in the hands of the farmers themselves and not, as in large areas of Europe, in the hands of a feudal class.

pag 8

16 All the more because the interests of the government and of the farmers are no longer necessarily parallel. There are no funds to buy out farmers, which is necessary to get the restructuring of the sandy soils areas, the numerous nature development projects and the recreational areas off the ground. It is no coincidence that different sectoral interests are increasingly being linked. The linking of sectoral interests, however, is no guarantee for the integral quality of the countryside. On the contrary, in many cases, it involves plans that destroy the specific qualities of the countryside. The development of the Blauwe Stad in northeast Groningen is a good example of this. See Frank Westerman, *De Graanrepubliek*, Amsterdam 2003.

masculine side. This division comes from the original division of labour on the farm. The masculine side of the farm is always called the rear, the feminine side the front. In the rear is where the barns are and where the farmyard and the land are connected. It is dependent on the landscape structure in which the 'rear' is located. In the old lands the rear is oriented to the access way; on the new land (reclamations, polders) the rear is oriented to the parcel.¹⁴ The organisation of the farmyard and the specific landscape structure together determine the accessibility of the countryside and the relationship between the private and the public (or collective) domain. It is precisely this accessibility and specific relationship between the public and the private domains that have to a large extent traditionally defined the perception of the countryside.

In the countryside, accessibility has traditionally been based on informal, implicit rules that have been created within a collective, such as the intricate access structure of the hub farmsteads in Twente, for example, or the church paths that linked the countryside populace with the churches and villages. As a result of all manner of programmatic and socio-cultural processes and because of spatial changes as a result of land consolidation or the construction of new infrastructure, many of these networks have fallen into disuse, become fragmented or disappeared. These informal networks, or fragments thereof, can be put to use in new situations. This does not entail developing these networks as an autonomous structure imposed from above. The challenge in the countryside is to develop a form of public character related to everyday life, not increase penetration per se. This is a contrast to the public character of recreational walking and cycling routes, which are being laid out as an autonomous world in the landscape, alongside and across the farmer's land. This involves a remarkable turnaround. The urban consumer expects the countryside to be entirely open and accessible. This ignores the fact that the landscape is for the most part in private hands.¹⁵ In this regard, it is remarkable that in the Netherlands the government is proposing an ambitious transformation of the countryside, even though its authority over it is marginal.¹⁶ The result is that the countryside is becoming part of a recreational landscape entirely attuned to the demands of the urban consumer. The consumer sees himself, as it were, reflected in the recreational landscape and this suddenly lands him in an empty space. The landscape has not been brought closer but rather put at a distance. Instead of this, the challenge for the countryside should be linking the development of the public domain to the development of the countryside as an inhabited and cultivated landscape.

derijen, erven en ontsluitingswegen. De oorspronkelijke, complexe patronen zijn het resultaat van een beperkt aantal typologische wetmatigheden. Deze wetmatigheden komen voort uit een combinatie van twee factoren: de cultureel bepaalde organisatie van het boerenerven en de specifieke kenmerken van het landschap en de landbouw in een bepaalde streek. De organisatie van het boerenerv is gebaseerd op een universeel principe: het is opgedeeld in een vrouwelijke en een mannelijke kant. Deze verdeling komt voort uit de oorspronkelijke arbeidsverdeling op de boerderij. De mannelijke kant wordt op de boerderij altijd de achterkant genoemd, de vrouwelijke kant de voorkant. Aan de achterzijde staan de schuren en wordt het erf en het land ontsloten. Het is afhankelijk van de landschappelijke structuur waar de 'achterzijde' zich bevindt. In het oude land is de achterzijde gericht op de ontsluiting, op het nieuwe land (ontginningen, polders) is de achterzijde gericht op de kavel.¹⁴ De organisatie van het erf en de specifieke landschapstructuur bepalen tezamen de toegankelijkheid van het platteland en de verhouding tussen het private en het publieke (of collectieve) domein. Het zijn juist de toegankelijkheid en de specifieke verhouding tussen het publieke en het private domein die in hoge mate de beleving van het platteland altijd hebben bepaald.

Op het platteland is de toegankelijkheid vanouds gebaseerd op informele, impliciete regels die binnen een collectief zijn ontstaan zoals bijvoorbeeld de fijnmazige ontsluitingsstructuur van de knoopen in Twente of de kerkenpaden die de plattelandsbevolking met de kerken en dorpen verbond. Als gevolg van allerlei programmatische en sociaal culturele processen en door ruimtelijke veranderingen ten gevolge van ruilverkavelingen of de aanleg van nieuwe infrastructuur zijn veel van deze netwerken in onbruik geraakt, gefragmenteerd of verdwenen. In nieuwe situaties kunnen deze informele netwerken, of fragmenten daarvan, worden ingezet. Het gaat er daarbij niet om deze netwerken als een autonome, van bovenaf opgelegde structuur te ontwikkelen. De opgave op het platteland is de ontwikkeling van een vorm van openbaarheid die gerelateerd is aan het alledaagse leven, niet vergroting van de doordringbaarheid per se. Dit is tegengesteld aan de openbaarheid van de recreatieve wandel- en fietsroutes die als een autonome wereld in het landschap worden gelegd, langs en door het land van de boer. Er is hier sprake van een merkwaardige omdraaiing. De stedelijke consument verwacht van het platteland dat het geheel open en toegankelijk is. Men gaat daarbij voorbij aan het feit dat het landschap voor het grootste deel in handen is van particulieren.¹⁵ Het is wat dat betreft opmerkelijk dat in Nederland de overheid een ambitieuze transformatie van het platteland voorstelt, terwijl de zeggenschap die ze daar over heeft marginaal is.¹⁶ Het gevolg is dat het platteland onderdeel wordt van het recreatieve landschap dat geheel afgestemd wordt op de behoeften van de stedelijke consument. De consument ziet zichzelf als het ware weerspiegeld in het recreatieve landschap en belandt daarmee plotseling in een leegte. Het landschap is niet naderbij gekomen, maar eerder op een afstand geplaatst. In plaats daarvan zou de opgave voor het platteland moeten zijn de ontwikkeling van het openbare domein te koppelen aan de ontwikkeling van het platteland als bewoond en bewerkt landschap.

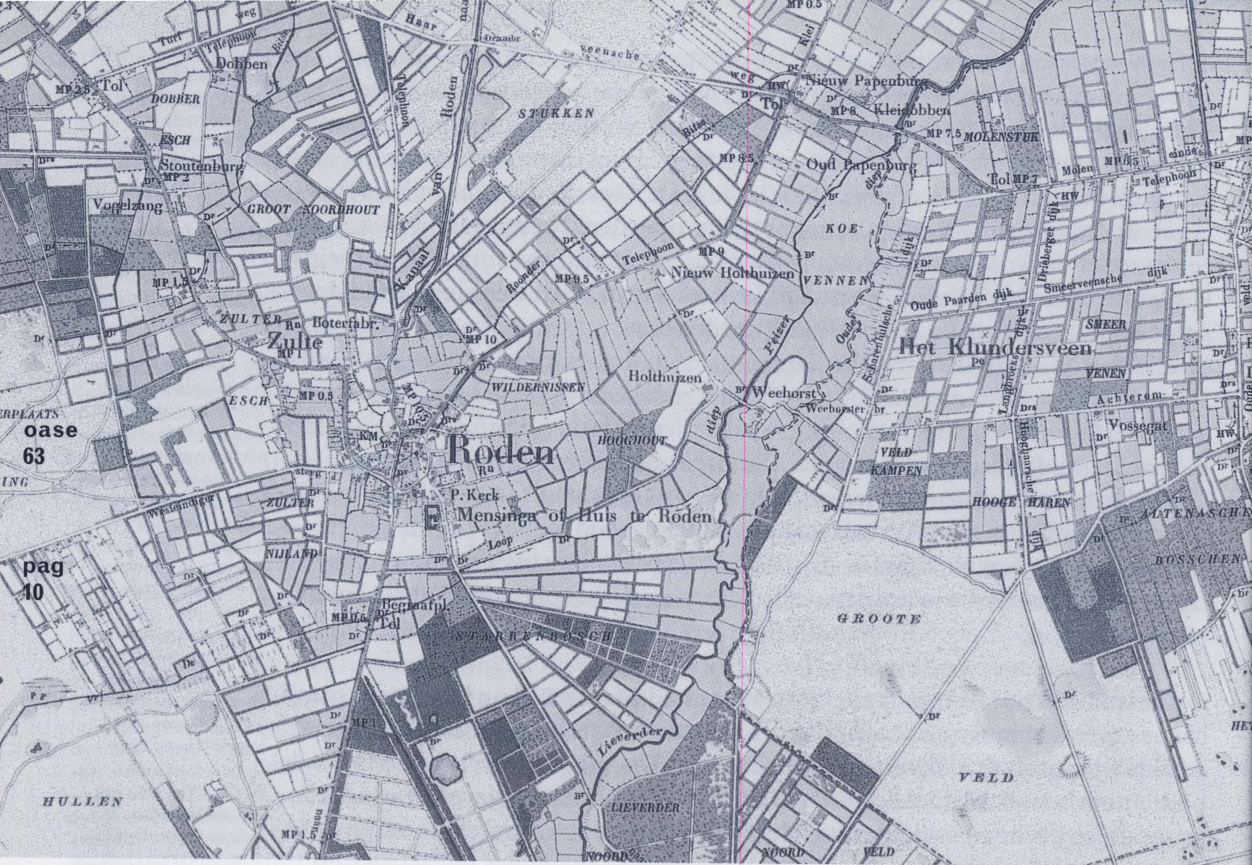
de woningen een sociale betekenis toe te voegen. Deze informatie is gebaseerd op een gesprek met Greet Bierema op 27 september 2003. Zie ook: Greet Bierema en Els de Vries, *Boerenerven van de vier noordelijke provincies*, Zwolle 1994 en Ytje Feddes, in deze *Oase*, p. 67.

15 De Lage Landen bevinden zich bovendien in de bijzondere positie dat de grond voor een groot deel altijd in handen is geweest van de boeren zelf en niet, zoals in grote delen van Europa, in handen van een feodale klasse.

16 Temeer daar de belangen van de overheid en boeren niet meervanzelfsprekend parallel lopen. Geld om de boeren uit te kopen, nodig om de herstructurering van de zandgronden, de vele natuurontwikkelingsprojecten en de recreatiegebieden van de grond te krijgen, is er niet. Het is niet voor niets dat steeds vaker verschillende sectorale belangen aan elkaar worden gekoppeld. De koppeling van sectorale belangen waarborgt echter niet de integrale kwaliteit van het platteland. Integendeel, in veel gevallen gaat het om plannen die de specifieke kwaliteiten van het platteland tenietdoen. De ontwikkeling van de Blauwe Stad in is daarvan een goed voorbeeld. Zie: Frank Westerman, *De Graanrepubliek*, Amsterdam 2003.

oase
63

pag
9

Nederland, Roden 1899

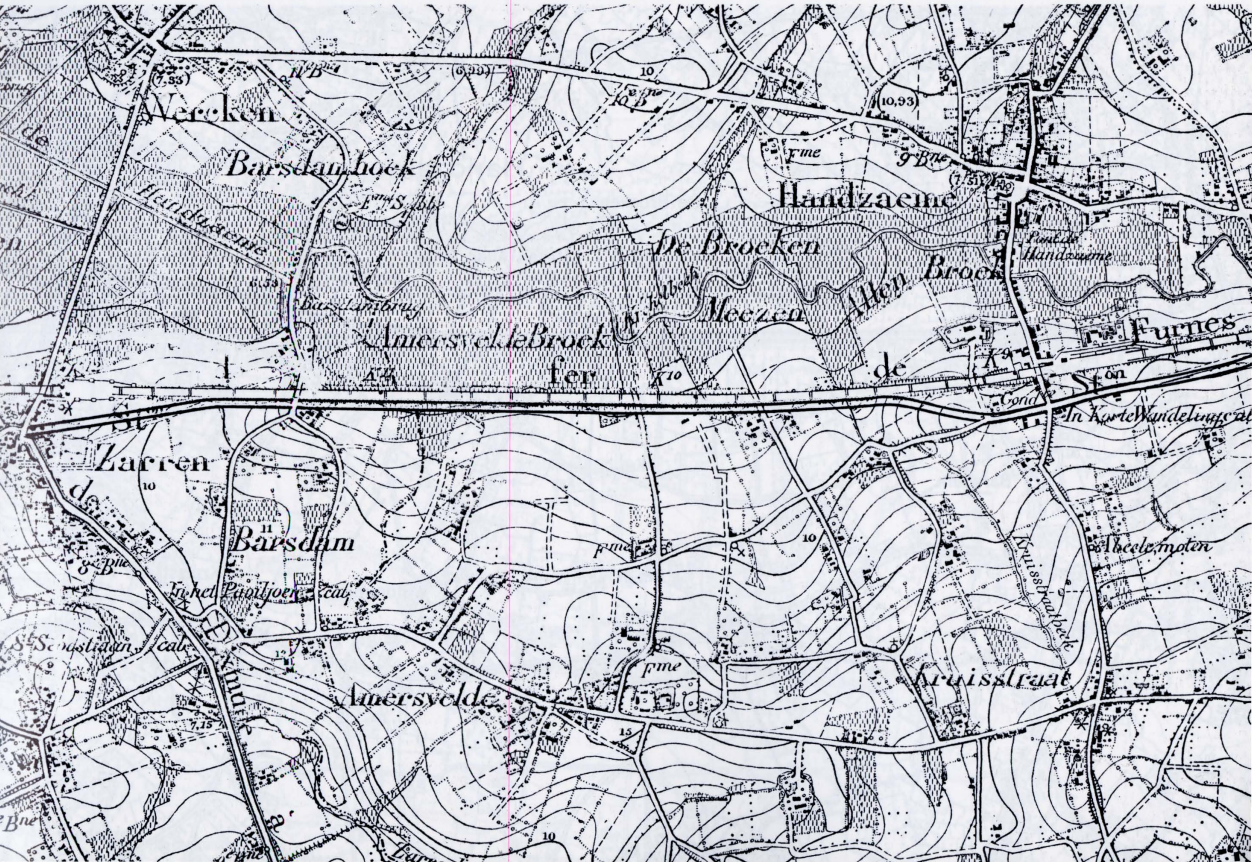
Belgie, Kortemark 1900

Nederland, Roden 1958

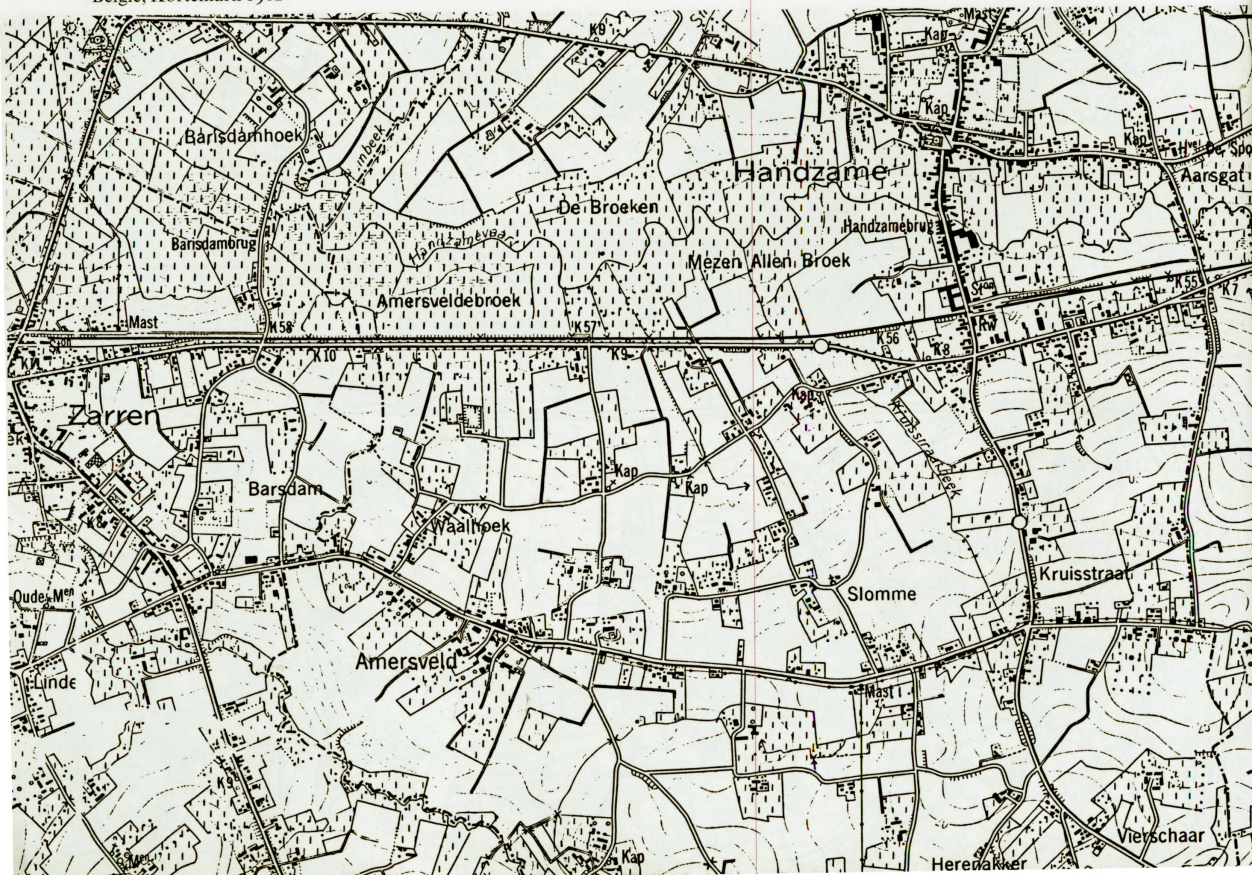
Belgie, Kortemark 1949

Nederland, Roden 1970

Belgie, Kortemark 1962

Nederland, Roden 2001

Belgie, Kortemark 2001